

ուելս, և Կարթէրի խօսքն՝ թէ Ազգ. մատե-
նադարանին մէջ գտած է գայն, թիւրթ-
մացութեան մը արդիւնք է. որովհետեւ՝ ինչ-
պէս ներքինեայ նամակէն պիտի հասկընաք,
պաշտօնապէս չէի կրնար յաճախել յիշեալ
վարժարանին Մատենադարանն. ուստի ան-
պաշտօն կիրպով տեսնուեցայ պաշտօնէին
հետ և բարեկամութեամբ խօսք բացի Կար-
թիէրի և նորագիւտ Մարիբաւայ վրայօք,
յայտնելով փափագս թէ ի՞նչպէս կրնամ տես-
նել արդեօք ձեռագիրն. պատասխան ընդու-
նեցայ թէ Կարթիէրին քոջն է, առանց սա-
կայն խօսքն ընելու թէ ձեռագիրը կը պատ-
կանի Bibl. Nat.:

ՇԻՐԱԿ ԳԱՒԱՌԱՆ ՄԷՋ ԳՏՆՈՒԱԾ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՈՒՌԹԻՒՆՔ

Հետեւեալ հետաքրքրական տեղեկութիւնը
բաղուածայ կը հրատարակենք Շիրակացի բա-
նասիրի մի թղթէն, զոր նոյն ինքն ուղղեր
է առ Վ. Հ. Ղևոնդ Վ. Ալիշան՝ նորա
կարծիքը իմանալու համար, հանդերձ նա-
մակին մէջ յիշուած տարակայնի բաւանկար
պատկերով:

Յիշեալ բանասէրն լսած լինելով տեղացի
ծերունիներէն, թէ իւր բնիկ ծննդավայրի
ընթացիկները կամ մանաւանդ գերեզմաննե-
րուն մէջ կը գտնուին եղբր այլևայլ հնա-
թիւններ, իրեն առանձին ծախիւքն սկսեր է
պեղումներ ընել. և յերաւի բազմաթիւ հին
տաքականեր գտնելու բարեբախտութիւնն կ'ու-
նենայ, ասկայն առանց կարենալու ստուգել,
թէ արդեօք իրեն ինքնապրած կամ յուսացած
հնութիւնն ունին նորա: Ինչ ինչ նշաններ
կ'երևին նոցա վերայ, ինչպէս կը խորհրդա-
ծէ յարգ. Նամակագիրն, որ մինչև անգամ
հեթանոսութեան հետքեր կը թուին. բայց
հազիւ թէ վայրկեան մի միայն մարդու միտքն
այդ անշը երազով կ'որոտուի, իսկոյն ստուե-
րի նման կը ցնդի այդ մտածութիւնն, երբ
կը յիշէ այն բոլոր աւերածները, քանդում-
ները, աւերարկութիւնները, վայրագ և բա-
բարս ժողովրդաց յարձակումները, որոց քրե-

թէ ամենօրեայ թաար եղած է այդ աշխարհն
ի սկզբանէ հետէ: Ուստի, կը հրատարակենք
այս տեղեկութիւնները՝ հասկողից և մաս-
նագիտաց հետաքրքրութիւնը շարժելու համար
միայն, որպէս զի՝ եթէ այդ գիտն ունի ինչ
կարևորութիւն յայն նոցա՝ այնու զբաղին,
և հաւատարի ստուգեն նոցա հնութիւնը և
հարազատութիւնը կամ ոչ. հետևաբար մեր
վերայ որ և է պատասխանատուութիւն չենք
ստանձնէր. մանաւանդ որ՝ ոչ միայն կը զը-
ժուարիւք հաւատալու այն կարծուած հնու-
թեան, այլ և նոյն իսկ քրիստոնէութեան
մուտ գտնելէն քանի մի դար յետոյ մնացորդ
հեթանոսութեան վերջին նշխարները կը հա-
մարինք:

Նամակին գրութեան ոճոյն և լեզուին չու-
ղելով ամենևին փոփոխութիւն ընել, կը հրա-
տարակենք զայն զորաբար լեզուով՝ ինչպէս
որ գրուած էր: Ի՞նչ երջանիկ տարիներ են
սոքա, որոց պահուներ են այսպիսի շնաշխար-
հիկ գիւտեր. երէկ՝ Մար Արաքս Կատիկա,
այսօր՝ հեքաճոս հայոքեան հնոգրիւնք...

* *

«... Զհնոցն ձեռագործն թերեւ յետ քա-
ռասուն և աւելի կամ նուազ դարուց, ի լոյս
բերեալ իմով իսկ աշխատութեամբ, յղեմ ի
տես և ի գնին հայրենակարոտ աչաց Սի-
րելոյ Հայրութեանդ:

Իցե՛ն արդեօք զորձք մատանց նախնեացն
մերոց, տարակուսիմ. իմաստութիւնն Զրե և
բազմառատ հմտութիւն ևեթ հասցէ զճգրիտ
վճիռն դատաստանի:

Զբոլորն գտեալ է իմ ի գերեզմանական
զգոց ծածկելոց ընդ հողով 2—2 1/2 չափ
(մետր) խորութեամբ: Գուքն է բոլորչի,
մեռեալն բազում անգամ ի նիստ և ընկող-
մեալ պատահի, դուն ուրեք ձիգ պարգեալ:
Զօրէն առն կենդանւոյ՝ մերթ մի ձեռն ի
ծնօտի և միւսն ընդ երկար ի վերայ ադ-
գերն, մերթ մի թևն ի ներքոյ գլխոյն և միւսն
կիսածալ ի վերայ լանջաց և որովայնի, և
մերթ ևս ի նիստ, և երկոքին բազուկքն խա-
չեալք ի վերայ ծնկացն: Ի պեղելն գրեթէ
ընդ միշտ նախ երևին գագաթն և ասկրտիք

ծնագոյն և ազգերն : Յորժամ առ ի կողմն
հանգի՛ ի ներքոյ զլիւյն աստի և անտի փո-
քրիկ քարամբք զսպեալ է պոխն , որպէս
լի է մասնաւոր իմն նմա դիրս տալոյ սակս :
Հանդէպ երեսաց դիտկանն կան շարեալք

ամանք ըստ այլեայլ ձևոց . կերակրուլք լի
էին որ էր բաժին գնացելոյն , առ ի հաշ-
տեցուցանել զլար ոգին , զի տացեն նորե-
կին վազարել ի գերեզմանի , և մի հանցեն
յերեսս հողոյն զգիական . կամ զողն առաքես-

ցեն առ ընտանիսն յերկիւղ կամ յազերս ,
կամ ի պատիժ ամարդութեան . լեափառել
յերեսս երկրի , մինչև լուծցէ զպատիժ պա-
սուհասին : Յարզ ևս առ ռամիկս մեր տնէ

զաղափարս , և զերևոյթ պատկերս կոչեն գոա-
նափշտիկ : Ի կողս անօթոցն երկին նշմա-
րանք հեղանիւթոյ , իսկ ի 24 դօտի կային
սկերքը պտօրն , սովորաբար սկերքը արջառոյ

և ոչխարի ելանեն առ երի անօթաց, առաւելապէս ազգերը են, մասն խորովածոյ, զոր թերեւս ուտին յուղարկաւորը և զոսկրոտին ընտին ի զուրն և ծածկէին: Չոր ապա ժաւմանակաւ քրիստոնէութիւնն փոխեաց ի նաշ հոգոց: զայն զոր ի զուր մկունք և զորտունք ուտելոց էին, մարդիկ ապա կերիցեն և ուղորմիտ տացեն գնացելոյն:

Փոխանակ պատանաց՝ իւրական հանդերձիւք և զարդուք թաղէին, մանաւանդ զգաւազունն և զերիտասարդսն: Ո՛շ կարեմք ասել նաև թէ դանակը, սլաքը և այլ մատակեր զենք՝ որ գտանին ի զուրն, նշանակիցեն թէ նորքը մեռեալ իցեն, և զառն զործին զիտմամբ և խորհրդով եղեալք առ դիակաւ: Դանակն պղնձի կամ անագապղինձ, լաւ ևս բրոնզեայ, էր ի գրի 27 գանկի կնոջ, ձախ ձեռն թուէր ի կշտին և զանակն ի նմին. աջ ձեռն ի ներքոյ գլխոյն և ապարանջան բրոնզեայ, ուլունք ի կարմիր և ի սպիտակ աւակապ քարէ ի պարանոցին, և երկու անօթք 13 և 31 յանոտիցն: Երեսք յարեւելս կոյս. արևապաշտ լեալ իցէ արդիօք:

Ի միւս ևս գրի սլաքք երեք 26, 28, 30. մասն զեղարպան 35, 44. ցօտի պղնձեայ 33 և նարմանդ փղոսկրեայ (?) 9. = Բայց կայր ի նմին և զիսկն երիտասարդ կնոջ. ընկողմանեալ յաջն, երեսք յԱրագածն կոյս, աջ ձեռն ի ներքոյ երեսացն, զլուխն ի մէջ երկուց քարանց, երեսուն և երեք ուլունք յազեղ քարէ՝ այն է կարմրորակ ակաղայ՝ ի պարանոցին, ընդհանուր ձևակերպութիւն երեսաց, զանկին, ճակատուն, ևայլն գեղեցիկ սմն լեալ թուեցուցանէր: Հանդէպ երեսացն կայր գեղեցիկ զորակն 1. ի լուսանայն զսառն չորացեալ բարակ կեղևանք թափեցան. զինոյ կամ ձիթոյ մրօտ իցէ. առ երի կային՝ 4, 20 անօթք: Առ ստորեւ ոտիցն ձուռն զորակն 16 առ ուլանն՝ երկար երեք պղնձեայ թիթեղն 33 զրեաթէ լայն 5 հաւրիւրաչափ, ի միջին՝ սպիտակ օզակն 9 ծակտակն, որ թուին տեղի փայլուն իմն իրաց առ ի զարդ. ընդ ստին մօտ իրեայք երեքին սլաքքն 26, 28, 30 բրոնզեայ, և Ճագորդք երկաթոյ ընդ 35, 44 որք թուին մասունք նիզակի կամ նման օրինակ իրի: Սակաւ մի

անդրազոյն ի նմին զրի կային ոսկերք մարդոյ առանց զլիւց, մանաւանդ թէ միջացն ի վայր կայր, իսկ կիսով ի վեր պակասէր: Մարթ իցէ ասել թէ այրն անկեալ իցէ ի կուսի և ըստ սովորութեան ժամանակին յօշոտեալ ի թշնամեաց, հազիւ կարացին տիրելիք թափել զմնացորդն և ետուն հողոյ, զի հանգիցէ ոգին ի զօխս և մի թափառեսցի աստանակաւն իբրև պիղծ ախերոնեան կայնից: Իսկ դիակն կնոջ, ամուսնոյ նորա իցէ նորահարսի, որ սրտաբեկ ևս առ ցաւոցն վաղամեռիկ լեալ, մերձաւորք և բարեկամք զչքեղ անօթն լի համեղանաշակ կերակրովք մատուցին ի զրի անդ և զզենան ևս և զարդսն եղին ի նշան սպանելոյն և սիրուհոյն:

Ի հանելն զհնութիւնքս, բազում մտածութիւնք և ենթադրութիւնք եկին և գնացին, եթէ զսմանայն առիցեմ, տաղտկութիւն ածեն հմտագունիդ և մանկաւոյ խաղ թուիցին իմաստնագունիդ, վասն որոյ շատացայց համառօտիւ ի համար արկանել ըստ թուոցն ուր ուրեք գտան: Նախ ի ծննդալայր գեղջս Գաւթարի, կամ Քէֆտէրլի, որպէս թէ Քէֆլի անէր, թարգմանութիւն հայկականիս՝ « Զուարճաձոր ».

1, 4, 6, 9, 11, 14, 15, 16, 19, 20, 24, 36, 28, 30, 33, 35, 38, 39, 40, 44.

Ի Խուպիք կամ Հովոց Զուարճաձորոյ 2, 3, 5, 12, 21, 22, 25, 29.

Ի Ղազանի գիւղ « Պղնձաբար » 7, 18, 17, 32, 34, 43.

Ի Ղասումայի գեղջ.

8, 23, 37, 45.

Եւրպալայ գեղջ « Սպիտակաբերդ ».

10, 13, 27, 31, 36, 41.

Գեղեցկապոյնք ի մերում հողի գտանին!

Թիւ 8. ուլունք տափարակք, սպիտակ և կլորակք, կանաչազոյնք, ի բաղադրութենէ իմեքէ. զարդք են զոգնոցի կանանց. ոսակ. Միգաւր.

» 9. կաթնազոյն պարս գօտնոյ թէ այլ ինչ.

» 29. զլուխ իլիկի ի կաւոյ.

» 18. զորակափայտի զլուխ բրոնզեայ.

Թիւ, 19. քերոց հիւսանց, ուսմի. քրդ ա-
սեմք.

» 34. բրոնզեայ ասեղք կամ հերիւնք
կոշակարաց կամ քար ծակողաց.

» 38—39. ուլունք յաղեղ քարէ.

» 40. գնդասեղ եզնազուլն, ի ներքոյ
եղջերացն ծակ, առ ի զսպել ըզ-
ծամն կամ զգարոյս կանանց հան-
սեմքն :

» 43. գործի բժշկական բրոնզեայ յառ-
նուլ կամ ի յարկարել զնառ-
նուրոյս զեղոց :

» 24. զլուխ մարգոյ, ծնօան անուշա-
գրութեամբ խախտեալ ի տեղու-
ւոյնն և անկեալ ի ծակ ունկան :

» 36. օղակ բրոնզեայ, նման սորա գը-
տանի ի 44 գնդի, որ է տեղի հաստեղոյ
զբուն նիգակին .

Շերիտն թուանշանօր՝ է արշինաչափ առ
ի գուշակել զբնական մեծութիւն :

Ելթէ առաջարկեալս իցէ հետաքրքրական
և գիտնոց պիտանի, մարթ է երկարօրէն և
մանրամասնօրէն գրել : Ելթէ կամայական
ստեղծմունք պատահեցին, իցնն արդեօք
անտեսելիք և ծաղու արծառիք » : ...

ԱՅԼ ԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Թոյլ ու կակաղ է միշտ շուր.
Բայց մարի հնոց բոցակոս,
Էր մաշէ վեմ յարանոք,
Էր դարբնէ զամպ շանքահանք :

Էս իրաւասեղն է մեղմիկ,
Թեպետ յարեան վրտակիկ.
Լեռնանրման բրաւանց միգն
Ընկնեն փըշրեն խո ալիք :

Ջեմ գիտեղ ինչպէս մուղուտած օրտան մէկն՝
Ընկայ քարուտ ժայռառ անձնէ ձորի մէջ.
Ապարեղ սն սն կարկանդակ յամպն ու ի մէջ՝
Գըլբերին պիտէ ևն փաթութեղ քողով գէլ :

Ան թղութեան ձորակին խառն ու մըթին
Յառակին խորն՝ այցիս զպան թափանցանք՝
Արեւալիւր անցելոյ մ'ենաց թափանցանք...

Ջանգուան մ'արեան և քարաւառայ ու քրտանց,
Անկարեկէր երկու դեռայ ժայռերէն՝
Բիւր և նազար աչիւր դիտեն զէջ 'ի խոր ..

Արցունք ու արեան նոր, քրտանց նոր կ'ոտազեն
Նոյն ձորն հօթնեակ դարեղ անգուլթ անուոր :

Այգ թափանցել մոտախալապա մըին մէջ՝
Կը փրտառեն յուսոյ աչքերս հետաքոտ
Գէթ նուր կածան հանապարհի մ'իւնէջ՝

Կըտեղ անցնիլ, չընիւ ջաղքիւրի ազատ օդ :
Որտաթուռ յանկարծ կայծակ մ'ամպերէն
Հայթեց ցընցեց մառն ու մըլաւ թըրաթըր :

Իրընդին բոմբինք անկողողող զու բերին
Դեմ վիտանէն հիմանց սըրտից կարծեալուտ :

Մընկնցին փապ ու փապար, փորոց, փոս .
Երեքապին հիմունք ժայռից հեղեղայն ..

Եղեռնաւոր արեանց շարաւց դարաւառ
Վըլից ծոցէն պըղըլընցին գիտ դարձան :

Խուլ արեւապին հեծեծեծայն օդ ու կոծ
Բիւր բիւր խոցուած սըրտից խորէն վերաթմուղ,
Ինչպէս շաղիք փակ կատասայ մ'ի նեղ ծոց,

Ժայռից վընէն սլացան յերկէնք իբրն. ծուխ :
Ժանտ դարձաւառ բուրց շուր կողմ անգընդէն ...

Ող զըծիտոց եղեռն ունիք գիւշարուն
Տեսան քաղուած վըլին յատան այց ամէն ...

Երկար դարեղ պտուտած թաքուն անշուշտ :
Բիւր փաթութեղ, բիւր աչ ու բիւր օտք ու ձեռք
Խըղիւր ազգու ձայն հեղիւրաց բողբոջին ...

Թափանցին զարձեն ժայռերն տաղարիւր
Իրենց զըլեն կողէն կարկուտ վիտայն :

Քարակարկուտ ան բարձրացաւ խուր մ'իտղոյն ...
Հեղձան շաղիք, լոնցին բողբոջ, քուց ու մոտնջ ...

Փարաթեան լեռանց զըլեն ամպք արձայն,
Մաշց արեւ, սիւրք սըփոնցին կենաց շունջ :
Լոյս հառապայթ արեւապան փայլին տակ
Նըմարեցի հեղեղի մ' ի ժայռն այն խաղաղ,

Որ զդրաւից այն զըմբապա վըր՝ միտակ
Նըլոյ յուսոյ միտաց ողուց բըռնաթաղ :
Ինչպէս երբեք հրաւուր լեռանց ծոցէն վեր
Լափէլէ խանձեր, շաղիք ու խիտ ծուխ հ'ըլեն,
Կը վաղընեն կրակէ գետեղ, վառ լընըր ...